

ПЕРЕДМОВА

Нові реалії, хай вони сумні й трагічні, дали потужний поштовх для розвитку сучасної української літератури: творчий доробок, що з'явився (і постійно поповнюється), починаючи з 2015 року, про сьогоденшню російсько-українську війну, вражає своєю кількістю і якістю. Список, що його зби́рала у своєму Фейсбук-проекті «Книги про війну» Ганна Скоріна, налічує вже понад триста текстів, які прямо чи опосередковано пов'язані з воєнною тематикою. Найцікавішою і найважливішою частиною цього переліку є твори, написані комбатантами: їх вже більше вісімдесяти. Це щоденники, що велися прямо на позиціях, це спогади, які писалися вже після повернення, це художні твори на основі реальних подій, є навіть серія коміксів «Кіборги» (яку створюють самі захисники Донецького аеропорту). Тобто ця література – жанрово різноманітна, і читач може обрати саме ту, яка йому найбільш близька.

Кожен із сучасних українських письменників-комбатантів має власний визнаваний літературний стиль та відмінні особливості текстотворення. Дуже важко, наприклад, сплутати твори Мартіна Бреста і Сергія Сергійовича або ж Олексія Пайкіна і Олексія Петрова. Твори Віталія Запека*, добровольця, який три роки захищав Україну, – не виняток. Його тексти мають властивий лише йому ідіостиль: досконала літературна мова, філігранна побудова фраз, тонка іронія, яка водночас поєднується із гострою сатирою, цікаві інтертекстуальні відсилки, гумор. Ще перебуваючи в зоні АТО, Віталій пише ряд оповідань, кожне з яких є якісним художнім твором, що яскраво описує епізоди з воєнного життя. Його «Огурці», «Штаны», «Дядя Ваня», «Козёл Костя», «Выстрел» та інші тексти дають відчуття мало не повної присутності при всіх описаних подіях,

іноді смішних, та в більшості – ні, а враження від оповідання «430 метрів» для мене особисто залишаються одними із найяскравіших та найсильніших зі всього прочитаного про війну на Сході. Із частиною цих оповідань читач може ознайомитися в книзі «Батальйон «Полтава». Роки війни. Фото та розповіді», що вийшла друком у 2018 році.

Не менш цікавим зразком сучасної воєнної літератури, що містить усі вищеперераховані елементи текстотворення, властиві Запека-письменнику, є і його роман «Герои, херои и не очень», який поки не надрукований, але його можна придбати, відвідавши авторську інтернет-сторінку. Це один з небагатьох саме художніх романів про війну, а, власне, художки особисто мені сьогодні й не вистачає в царині воєнної прози від наших бійців. Проте художнього вимислу там не так вже й багато.

Новий роман «Цуцик» цікавий у кількох аспектах. По-перше, на відміну від попередніх творів, цей україномовний. За словами автора, після багатьох років він повернувся до свого рідного слова. І, маю сказати, це повернення вдале: текст не залишає байдужим і чіпляє за живе.

По-друге, це перший в сучасній українській воєнній прозі роман, у якому події подаються з точки зору не людини, а тварини. Такий прийом іноді використовувався іншими комбатантами (наприклад у романі Влада Якушева «Карателі» чи в оповіданні «Лани широкі» Олексія Пайкіна), але то були лише окремі епізоди, які письменники вписували у загальну оповідну канву своїх книг. У творі ж Віталія Запека головний герой – це маленький цуцик, через погляд, відчуття, життя на передовій якого читач дізнається про події на одному з військових укріплень в Луганській області.

Вже від народження цуцику не пощастило: він з'явився під час війни й гул канонади сприймає як щось звичне та заспокійливе. Але ці «бабахи» можуть бути ще й смертоносними, у чому невдовзі переконується собача. Його дорослішання та самостійні спроби пізнати світ могли би здатися кумедними, якщо би потрапили в «мирний» текст. Але простір, у якому живе цуценя, – це жорстоке воєнне середовище. Постійні втрати своєї «зграї», самовідданий захист Друзів ціною мало не життя, намагання зрозуміти навколишніх, щоб вижити, – усе це повністю виправдовує авторське жанро-

ве визначення твору як антивоєнний роман. Адже у будь-якому конфлікті найменше на страждання заслуговують невинні – діти та тварини – але які, на жаль, страждають чи не найбільше.

Відсутність довгих описів, стилістична та лексична ощадливість роблять текст динамічним і водночас напруженим. Особисто мені було важко відірватися від читання, допоки не дізналася, чим же таки закінчиться роман. І, можливо, з точки зору драматичності сюжету трагічна кінцівка була би більш логічною і вмотивованою, але як звичайна читачка я була рада полегшено видихнути й посміхнутися, перегорнувши його останню сторінку.

Явище, коли бійці, котрі повернулися з окопів і взялися за перо, – не нове як в історії світової літератури загалом, так і української зокрема. Такі книги саме від очевидців і безпосередніх учасників воєнних дій дуже важливі: справжній воїн не буде брехати, прикрашати, зловживати пафосом та пустим героїзмом, адже головне для письменника-комбатанта, як на мене, показати справжнє обличчя війни, а також зберегти пам'ять про своїх побратимів. І власне ця пам'ять є запорукою максимальної відвертості. А тому для «мирного» читача сучасна комбатантська проза є важливим джерелом інформації про те, що ж ось уже п'ятий рік відбувається на Сході України. Саме завдяки їй ми хоча б опосередковано можемо дізнатися про голу правду війни.

Марина Рябченко,
кандидатка філологічних наук,
КНУ імені Тараса Шевченка.

ЦУЦИК

Грім – перше, що почуло цуценя в своєму житті. Бабахало майже постійно. Коли гучніше, коли тихіше. Це були найперші звуки, які собача почало розрізняти. Грім був різний – глухий, дзвінкий, далекий чи близький. Земля від нього двигтіла. Іноді дужче, іноді слабше. Під цей гуркіт щеня засинало, під нього прокидалось. Собачому дитяті, яке ще наосліп пізнавало світ, громовиця здавалася чимось звичним та природним, як і всі інші звуки, що ловили його вуха. Але бував «бабах», від якого здригалось всередині його маленького тіла все. Такого грому цуценя боялось. Наосліп повзло до мамки, але й там страх не покидав, бо собаче дитя чуло, як тремтіло мамчине тіло. Він притискався щільніше до її теплового боку і дрижав гуртом з братами та сестрами.

Звуки матері, її гавкіт чи обережне, або тривожне скавчання цуценя почало розрізняти пізніше.

Перше, що воно побачило, це був набухший сосок. Ще очі не відкрились повністю, ще виділось все, немов крізь мряку, але він відразу зрозумів, що це найголовніше, що є в його житті. Це було самим життям. Тому завжди намагався опинитися біля якогось сосочку, а якщо там вже все було висмоктано, то відвоювати собі місце біля іншого. Цуценя раніше братів та сестер винайшло надійний засіб відвоювати собі місце біля соска. Треба було втиснутись десь всередині щенячого натовпу, підігнути лапи. Коли голова притискалась до мамчиного живота, випрямитись, відштовхуючи від себе (і, найголовніше, від сосочка) суперника чи суперницю. Після чого залишалось вчепитись пащею самому та не дати відірвати себе від молока комусь іншому. Сучці він завдавав найбільше клопоту. Іноді вона зчіплювала свої зуби у цуценяти на загривку, щоб воно не так болісно смоктало, але без болю, по-материнськи

ніжно. Цуценя лише на мить припиняло цмокати, але тієї ж миті чіплялося за сосочок ще міцніше. Мамка здавалась і починала його вилизувати.

Коли очі відкрились повністю, а пелена зійшла нанівець, цуценя зрозуміло, що світ значно більший. Сама мамка здавалась цуценяті великою, міцною. Хотілося притискатись до неї, бути поряд. Так цуценя відчувало себе спокійніше. Впевненіше. Навіть тоді, коли грохотіли громи і дрижала земля. Кулеметні чи автоматні постріли лунали також голосно, але від них земля не дрижала. Їх цуценя не боялося, вважало природними. Вони були звичними від самого початку життя.

Поруч з їхньою чи то корою, чи то ямою текла річка. Звісно, цуценятю не знало назви, а якби й знало, то йому було байдуже. Він бачив, як його мати ходила до тієї річки пити воду. Згодом вона навчила цього весь виводок. Цуценя для себе відзначило, що воду треба пити лише тоді, коли немає грому.

З іншої сторони від річки знаходилось село. Звідти завжди лунали якісь звуки або було видно незрозумілих істот. Мати іноді бігала в туди по їжу – одного молока цуценяткам згодом вже не вистачало. Та й самій їй треба було щось їсти.

Щенят до села мати не водила. Навпаки, коли цуцик одного разу намагався поплентатись за нею, то був негайно віднесений за загривок назад, до схованки. Щоб закріпити заборону, мати міцніше звичного, до болі, стиснула свої щелепи. А потім ще й побила лапою. Цуценя скавчало, жалілося, але запам'ятало, що там, в селі, крім їжі, небезпека. З того часу лише спостерігало, чи не повертається матір зі здобиччю, а саме до села не наближалося.

Одного разу мати приволокла здоровенну курку. Ще теплу. Ноги птаха продовжували битись в конвульсіях. Весь собачий виводок добряче наковтався пуху, замазурився кров'ю, доки мати відгризала шматки, щоб пережувати, перетравити для них, а потім зригнути. Наївшись досхочу, позасинали пузами догори. Крізь сон цуцик чув, як мати вилизує йому писок, вигризає з шерсті курячий пух. Хотів щось дзявкнути вдячне, проте вчасно згадав, що за зайві звуки мати могла покарати. Тож від задоволення лише частіше задихав. Довго спокійно спати не довелось. Громи цієї ночі були особливо люті. Земля здригалася. Цуценята одне за одним підповз-

ли до матері, притиснулись. Дрижати разом було не так лячно, але заснути вже не могли. Хтось спробував скавучати, та враз був покараний. Далі боялися гуркоту мовчки – так безпечніше.

Остерігатися було чого. Щоночі дикий звір перепливав річку, щоб рушити на північ, до більш густих лісів. Тікали від війни. Найстрашнішими були кабани. Люті, озлоблені, готові кинутися на будь-що чи будь-кого. Вони зі страшенним шумом пробивалися через прирічкові чагарники. На березі знову збирались докупи і, не затримуючись, поспішали повз село до лісу, що виднівся трохи далі. Коли осінню схолодніло і їм не вистачало їжі, то кабани лізли до городів селян, щоб вирити собі якийсь овоч. З боку села в такі часи чувся особливо гучне брехання переляканих собак.

Цуценя вперше звернуло на це увагу. Його здивувало, що в селі, яке він з молоком матері сприймав як небезпеку, жили якісь інші собаки. Щоправда, довго над цим питанням не задумувалося – раділо, що ці страшні кабани оминули їх, не заподіявши шкоди.

Одного разу зі схрону зміг роздивитися цих велетнів зблизька. Їх було багато і всі, навіть підлітки, більші за його мати. Кабани пройшли зовсім поруч їхнього лігва. Передній почув собачий запах, зупинився, поводив рилом зі сторони в сторону. Здоровенні ікла блиснули у світлі місяця. На щастя, не став затримуватись, а поспішив геть. Цуценя тоді довго не могло заспокоїтись. Залізло під мамку, але і там було лячно, довго не міг прийти до тями.

До середини осені цуценята підросли. Їжі потрібно було більше, але її не вистачало – мати не завжди поверталась з села з якоюсь здобиччю. Її соски втягнулися, молока не було. У щенят бурчало в животі. Вони нишпорили навкруги в пошуках чогось їстівного, та все даремно – крім води з річки, нічого поруч лігва не було. Цуценя дедалі частіше поглядало в бік села, куди бігала за їжею мати. Голод спонукав до дій, проте порушити заборону поки що не наважувалося.

Лихо сталося, коли на кущах біля їхньої схованки зовсім опало листя. Того разу під вечір, не в повну темряву, зграя кабанів ломилася крізь чагарники особливо гучно. Стояла тиша, тож велетнів почули здалеку, зачаїлися. Деякі з цуценят позаплющували очі, щоб їх не побачили. Кабани вилізли на берег саме там, де собача мамка з виводком спускалася пити воду. Найбільший кабан сердито хрюкнув. Інші самці підскочили до нього, стали попереду зграї.